

és az egyházi tulajdonban lévő középiskolák körében a javaslatlan egyet nem értők aránya meghaladja az elképzelést támogatókét. A vizsgabizottság tevékenységének törvényi szabályozását, a tervezetben található leírását sokan nem tartják megfelelőnek. 60 %-ban válaszoltak úgy, hogy a tevékenység leírása kielégítő, 33 % szerint azonban – a leginkább ezúttal is a fővárosi középiskolák, gimnáziumok és egyházi létesítmények tantestületei, vezetői – ezzel ellentétes álláspontot foglaltak el. Úgy tűnik, hogy a megkérdezettek 28 %-a szerint a vizsgabizottság tagjainak díjazása sem kielégítően szabályozott, bár a többség (62 %) alapvetően elfogadja a díjazás arányait és mértékét.

Szemerszki Marianna

TANÁRI PÁLYA ÉS ÉLETKÖRÜLMÉNYEK

Az Országos Közoktatási Intézet Kutatási Központja az MKM megbízásából a tanári pályám lévők életkörülményeiről 1996 novembere és 1997 februárja között kérdőíves adatfelvételt készített az ország 400 iskolájában, 2411 tanító és tanár megkérdezésével. Az adatok feldolgozása jelenleg is folyik. A következőkben az „átlagos tanár” néhány szakmai és élethelyzet-beli jellegzetességét mutatom be három fontos háttérjellemező – az iskola típusa, az iskola telephelye és a megkérdezettek életkora – alapján. Jól tudom persze, hogy „átlagos tanárunk”-kal az életben soha nem fogunk találkozni, ám a statisztikai értelemben vett „átlag” mégiscsak elmondhat nekünk valamit a pálya mai körülményeiről, a tanárok munkájáról, életmódjáról. Sok esetben persze nem az „átlag” a legárulkodóbb, hanem például az, hogy mennyire megosztott a mintánk egy-egy témakörben, vagy éppen mekkora a „szélsőséges” esetek aránya.

A táblázatok önálló olvasása lehetővé teszi, hogy megnézzük, mi jellemzi a különböző iskola- és településtípusokban tanító, illetve különböző életkorú „átlagos” tanárainkat. A táblák összevetése arról igazít el, hogy a vizsgált kérdésekben a három háttérváltozó közül melyik szerint mutatkozik jellegzetesebb különbség a tanárok különböző rétegei között. (Érdemes szem előtt tartani, hogy számos olyan kérdés van, amelyben mintánk sokkal erősebben különbözik egyéb háttérjellemezők – például a nem vagy az iskola földrajzi régiója – alapján, mint az itt szereplő szempontok szerint.)

Életkorukat tekintve 39,3 év átlagukkal a magyar tanárok nemzetközi összehasonlításban viszonylag fiatalnak tekinthetők. E tekintetben az iskolatípus osztja meg mintánkat a leginkább: a szakmai iskolák (szakközépiskolák és/vagy szakmunkásképző intézetek) tanárai kicsit idősebbek, mint a többi iskolatípusban tanító kollégáik. A szakmai iskolákban tanítók nemcsak idősebbek, de nemüket tekintve is jellegzetesen különböznek. Míg ezekben az iskolákban a tanárok kicsivel több mint fele férfi, a többi iskolákban a nők túlsúlya jellemző. Különösen magas a nők aránya a legnépesebb tanári csoportban: az általános iskolákban tanítók között. Ez lehet az oka annak is, hogy a főként ezzel az iskolatípussal rendelkező falvakban is magasabb a tanárnők aránya, mint a városokban. Társadalmi háttérük szempontjából (amit táblázataink a felsőfokú végzettségű apák arányával mérnek) a fővárosi tanárok tűnnek ki magasabb 44,3 %-os arányukkal. Iskolatípus szerint a tiszta gim-

náziümokban (akárhány osztályosak is) tanítanak a magasabb végzettségű apákkal rendelkező tanárok a legnagyobb arányban. A magasabb társadalmi háttér kicsit a tanárok életkorával is összefüggésben van (a fiatalabbaknál valamivel magasabb), ám ez feltehetőleg inkább a népesség tanultsági szintjének általános növekedésével van összefüggésben, mintsem a tanári pálya vonzerejének növekedésével.

Az átlagos tanár I.

Jellemzők	Általános iskola n=1397	Ált. isk. és középisk. n=206	Tiszta gimnázium n=169	Gimn. és szakmai isk. n=210	Szakmai iskola n=420
Életkor	38,8 év	38,8 év	39,9 év	39,1 év	41,4 év
Nő	84,7 %	78,6 %	67,3 %	66,5 %	49,3 %
Nappali tagozaton végzett	71,1 %	81,7 %	93,9 %	87,7 %	72,4 %
Csak egy végzettsége van	76,8 %	69,8 %	70,8 %	65,6 %	58,0 %
Apja felsőfokú végzettségű	24,9 %	29,9 %	37,8 %	30,8 %	24,0 %
Házass, együttélő	75,9 %	68,0 %	67,5 %	69,9 %	78,3 %
Házastársa felsőfokú végzettségű	56,3 %	71,4 %	84,3 %	78,4 %	69,2 %
Van gyereke	77,7 %	71,8 %	63,9 %	71,4 %	80,9 %
Ez az első munkahelye	40,4 %	33,0 %	32,0 %	31,4 %	20,5 %
Hány órája van	18,7	18,3	20,4	20,9	21,3
Kap túlóradíjat	79,8 %	76,0 %	89,7 %	87,0 %	91,6 %
Kap bérpótlékot	78,0 %	71,3 %	65,9 %	71,5 %	75,0 %
Éves jövedelme (Ft)	440344	472568	495081	515827	502107
Ez a családi jövedelem hány %-a	53,7 %	56,4 %	57,0 %	54,6 %	58,4 %
Lakásnagyság (m ²)	85,9	74,3	78,6	74,4	79,8
Van telke	12,6 %	21,2 %	16,9 %	12,6 %	15,7 %
Van kocsija	70,5 %	67,5 %	66,7 %	65,0 %	68,9 %
Van garázsa	55,7 %	43,8 %	46,1 %	39,1 %	50,1 %
Igényli, hogy munkáját rendszeresen értékeljék	78,1 %	72,9 %	65,1 %	66,0 %	73,0 %
Szakmai szervezet tagja	12,6 %	18,0 %	23,1 %	17,1 %	19,0 %
Szakszervezet tagja	52,0 %	40,8 %	27,8 %	47,1 %	50,5 %
Nagyon szereti a foglalkozását	90,6 %	89,6 %	82,6 %	88,5 %	83,1 %
Tudja a számítógépet használni	38,5 %	45,6 %	52,1 %	64,3 %	58,5 %
Ért idegen nyelven	51,9 %	63,1 %	78,6 %	60,8 %	53,0 %
Részt vesz helyi tanterv, pedagógiai program kidolgozásában	30,0 %	39,0 %	39,2 %	35,9 %	37,3 %
Magát nem vallásosnak valló	39,8 %	38,1 %	37,9 %	38,5 %	40,5 %

A házass és együttélő tanárok aránya a településtípusok nagyságával egyenes arányban csökken, s ugyanez áll a házastársak társadalmi presztízsére is. Vagyis minél kisebb településen él egy tanár, annál inkább hajlamos arra, hogy házasságot kössön, és annál kisebb az esélye, hogy felsőfokú végzettségű házastársa legyen. Az iskolatípusokat tekintve ismét a tiszta gimnáziumban tanítók tűnnek ki a felsőfokú végzettségű házastársakkal rendelkezők magas arányával. Gyermeke a negyven éven fölül tanárok több, mint kilenczetedének van, a gyermektelenek között a legfiatalabb (20-29 éves korosztály) mellett a fővárosi (házasodni sem nagyon szerető), és a tiszta gimnáziumban tanító tanárokat találjuk a legnagyobb arányban.

A minta egészét tekintve a tanárok egynegyede (24,7 %) nem nappali tagozaton szerezte meg első végzettségét, hanem – feltehetőleg munka mellett – esti vagy levelező tagozaton. A pályára kerülésnek ez a módja főként a 40-59 éves tanárokat jellemzi: csupán kétharmaduk szerezte első végzettségét nappali tagozaton. A legfiatalabbak körében viszont ez a tipikus: 94,2 %-uk nappali tagozaton végzett. Az is-

kolatípust tekintve ismét a gimnáziumi tanárok tűnnek ki 93,9 %-os arányukkal. Az idősebbek körében tipikusabb az is, hogy több végzettséget is szereztek, az iskola-típust tekintve pedig ez leginkább a szakmai iskolákban tanító tanárokat jellemzi. Az életkor előrehaladtával csökken azok aránya, akik még soha nem változtattak munkahelyet (a mintába került csekély számú hatvan éven felettiekől eltekintve), az iskolatípust tekintve pedig az általános iskola tűnik ki a munkahelyet soha nem változtatottak magas, valamint a szakmai iskolák az ilyen tanárok alacsony arányával. Minél kisebb településen dolgozik egy tanár, annál kevésbé valószínű, hogy már változtatott munkahelyet pályája során.

Az átlagos tanár II.

Jellemzők	Főváros n=374	Megyei jogú város n=569	Egyéb város n=744	Község n=635
Életkor	39,8 év	39,7 év	39,9 év	38,0 év
Nő	77,8 %	72,8 %	70,6 %	82,8 %
Nappali tagozaton végzett	77,2 %	83,3 %	73,7 %	68,4 %
Csak egy végzettsége van	71,8 %	66,3 %	72,3 %	76,3 %
Apja felsőfokú végzettségű	44,3 %	29,1 %	19,3 %	21,2 %
Házas, együttélő	65,8 %	72,3 %	77,3 %	78,2 %
Házastársa felsőfokú végzettségű	72,6 %	72,7 %	62,9 %	49,7 %
Van gyereke	68,2 %	73,5 %	80,9 %	78,4 %
Ez az első munkahelye	29,9 %	30,6 %	32,1 %	46,1 %
Hány órája van	18,6	19,0	19,9	19,6
Kap túlóradíjat	81,7 %	79,7 %	82,1 %	85,4 %
Kap bérpótlékot	71,0 %	71,5 %	74,6 %	82,6 %
Éves jövedelme (Ft)	503011	481887	454678	430114
Ez a családi jövedelem hány %-a	55,0 %	55,3 %	55,8 %	54,2 %
Lakásnagyság (m ²)	71,9	78,1	85,2	89,6
Van telke	20,1 %	19,7 %	11,8 %	8,7 %
Van kocsija	60,9 %	69,9 %	70,3 %	72,0 %
Van garázsa	27,5 %	45,7 %	57,2 %	65,7 %
Igényli, hogy munkáját rendszeres értékeljék	71,2 %	70,9 %	76,4 %	81,0 %
Szakmai szervezet tagja	16,6 %	19,5 %	13,7 %	12,3 %
Szakszervezet tagja	32,6 %	48,8 %	55,9 %	50,2 %
Nagyon szereti a foglalkozását	87,5 %	89,6 %	87,9 %	90,7 %
Tudja a számítógépet használni	59,0 %	51,7 %	41,6 %	36,9 %
Ért idegen nyelven	68,8 %	58,7 %	48,4 %	52,2 %
Részt vesz helyi tanterv, pedagógiai program kidolgozásában	43,2 %	35,9 %	33,2 %	24,6 %
Magát nem vallásosnak valló	43,6 %	44,0 %	37,4 %	34,9 %

A tanárok nagy része nagyon szereti a foglalkozását. Ez az átlagnál kicsit kevésbé jellemző a tanárok legfiatalabb korosztályára, valamint a tiszta gimnáziumban és a szakmai iskolákban tanítókra, igazán jellegzetes eltérést azonban e tekintetben egy itt nem vizsgált változó, a *nem* alapján találtunk: az iskolákban kisebbségben lévő férfiak a nőknél kicsit kevésbé szeretik foglalkozásukat. Az iskolában tanított óraszámukat tekintve nincsenek nagy eltérések a tanárok különböző csoportjai között, talán az emelhető ki, hogy az általános iskolákban tanítók kicsit alacsonyabb óraszámban dolgoznak, mint középiskolai kollégáik (különösen a szakmai középiskolákban tanítók). A fiatalok kicsit magasabb óraszámra feltehetőleg abból fakad, hogy nekik kevésbé jut órakedvezmény. A túlórák és a bérpótlékok meglehetősen általánosnak mondhatók, feltehetőleg a fizetés-kiegészítés legáltalánosabb forrásait jelen-

tik. Túlórára legnagyobb lehetőség ma – úgy tűnik – a szakmai iskolákban van. Az éves jövedelmek az életkorral és az iskolatípussal (feltehetőleg a végzettséggel) állnak szoros összefüggésben, azaz a központi bérskála működését mutatják. A tanári jövedelmek átlagosan a családi jövedelem 55,1 %-át jelentik, amely a tanári jövedelmek összenemzeti szinten meglehetősen alacsony átlaga mellett igen elgondolkodtató.

Az átlagos tanár III.

Jellemzők	20-29 éves n=350	30-39 éves n=781	40-49 éves n=798	50-59 éves n=436	60 évnél idősebb n=24
Életkor	25,5 év	33,9 év	43,1 év	52,1 év	62,6 év
Nő	75,7 %	77,2 %	79,5 %	64,7 %	54,2 %
Nappali tagozaton végzett	94,2 %	79,8 %	67,4 %	66,4 %	79,2 %
Csak egy végzettsége van	85,3 %	72,9 %	65,7 %	67,9 %	66,7 %
Apja felsőfokú végzettségű	34,5 %	27,4 %	23,8 %	24,9 %	8,6 %
Házas, együttélő	46,3 %	81,0 %	80,6 %	75,2 %	62,5 %
Házastársa felsőfokú végzettségű	56,1 %	58,8 %	66,8 %	68,4 %	58,8 %
Van gyereke	19,3 %	77,9 %	90,2 %	91,7 %	95,8 %
Ez az első munkahelye	67,7 %	41,2 %	24,3 %	16,7 %	29,2 %
Hány órája van	20,0	19,4	19,5	19,1	17,6
Kap túlóradíjat	83,6 %	81,3 %	84,5 %	82,7 %	73,9 %
Kap bérpótlékot	58,1 %	76,3 %	80,8 %	79,7 %	52,2 %
Éves jövedelme (Ft)	309706	397299	516891	581601	531053
Ez a családi jövedelem hány %-a	49,3 %	51,9 %	57,1 %	60,6 %	69,7 %
Lakásnagyság (m ²)	70,1	80,8	87,8	85,6	70,6
Van telke	9,9 %	10,5 %	14,6 %	21,7 %	41,7 %
Van kocsija	54,0 %	70,7 %	71,7 %	73,8 %	75,0 %
Van garázsa	35,2 %	48,6 %	57,6 %	59,8 %	40,9 %
Igényli, hogy munkáját rendszeres értékeljék	69,5 %	73,9 %	77,5 %	75,9 %	79,2 %
Szakmai szervezet tagja	6,7 %	14,6 %	21,0 %	19,2 %	8,3 %
Szakszervezet tagja	24,6 %	52,1 %	52,7 %	54,6 %	45,8 %
Nagyon szereti a foglalkozását	80,2 %	89,6 %	90,2 %	88,2 %	95,8 %
Tudja a számítógépet használni	63,9 %	45,0 %	44,3 %	36,6 %	16,7 %
Ért idegen nyelven	80,2 %	56,7 %	51,4 %	43,5 %	37,5 %
Részt vesz helyi tanterv, pedagógiai program kidolgozásában	19,1 %	31,9 %	38,4 %	37,4 %	25,0 %
Magát nem vallásosnak valló	32,2 %	41,8 %	43,7 %	34,2 %	17,4 %

A tanárok lakásának nagysága leginkább a településtípussal van összefüggésben: a település nagyságával egyenes arányban csökken a lakások alapterületének nagysága. Telke az idősebb korosztálynak van valamivel nagyobb arányban, de ez általában nem nagyon jellemző vagyontárgyuk. Kocsijuk már többüknek van: a legfiatalabbak csupán alig több, mint felével szemben az idősebbek több mint kétharmadának van autója. Minél kisebb településen él „átlagos” tanárunk, annál valószínűbb, hogy van kocsija.

Szakmai munkájukat, felkészültségüket néhány kiragadott adattal próbáltuk körüljárni. Pedagógiai program, helyi tanterv kidolgozásában a tanárok több, mint egyharmada részt vesz, arányuk a középfokú iskolákban magasabb, mint a legnépesebb általános iskolai tanárok körében. Feltűnő a fővárosi tanárok aktivitása e téren, és szintén feltűnő a legfiatalabb korosztályok kiugróan alacsony aránya. Hasonlóan

alacsony a fiatalok részvétele a különböző tanári szervezetek munkájában, mind a szakmai egyesületeket, mind a tanári szakszervezeteket tekintve. Ugyanakkor viszont az ő körükben a legmagasabb azok aránya, akik olyan „modern” ismertekkel és jártasságokkal rendelkeznek, mint a számítógép ismerete vagy az idegen nyelvtudás. Ez utóbbi viszont egy olyan másik, itt nem vizsgált háttérjellemezővel is szignifikáns összefüggésben van, mint az iskola területi elhelyezkedése. A tanárok idegen nyelvtudását tekintve kiemelkedő a főváros helyzete, közepes a főváros környékéé és a dunántúli régióé, és alacsony a keleti országrészé. Még egy mutatónról essék említés: a magukat valamilyen módon vallásosnak valló tanárok aránya a fiatalabb (30 év alatti) és az idősebb (50 év feletti) korosztályban magasabb, mint a „közép-nemzedék”: az 1948-1966 között születettek körében. A településtípusokat tekintve a nagyvárosokban (Budapesten és a megyei jogú városokban) találjuk nagyobb arányban a magukat nem vallásosnak mondó tanárokat.

Nagy Mária

A FELSŐOKTATÁSBA FELVETTEK MEGOSZLÁSA A KÖZÉPISKOLÁK KÖZÖTT¹

A következő elemzés az 1991-ben és az 1996-ban érettségizett tanulókra, és közülük ugyanazokban az esztendőkből a felsőoktatási intézmények nappali tagozatára felvettekre vonatkozik.

A felsőoktatási felvettek adatbázisa az 1991. évben 197 gimnáziumot, 293 szak-középiskolát, 129 vegyes és 21 művészeti középiskolát, összesen 631 érettségizető iskolát, az 1996. évben 255 gimnáziumot, 402 szakközépiskolát, 134 vegyes és 20 művészeti középiskolát, összesen tehát 876 érettségizető iskolát tartott nyilván.

Az érintett érettségiző, és közülük a felvett tanulók száma az 1991. évben 56837 érettségizőből 12943 a felsőoktatásba felvett (22,77 %), az 1996. évben a 76736 érettségizőből 22867-et vettek fel a felsőoktatásba (29,80 %). A felsőoktatásba való bejutás esélyei tehát – az összes felsőoktatásba felvettek számának jelentős (70,9 %-os) emelkedése következtében – növekedtek.

Hogyan oszlott meg a középiskolák között a felsőoktatásba felvettek száma a vizsgált két évben? – 1991-ben az iskolák 30 %-ából (ezekben az érettségizők 32,56 %-a tanult) a felvettek 56,82 %-a került be a felsőoktatásba, 1996-ban pedig az iskolák 30 %-ából (ezekben az érettségizők 28,29 %-a tanult) a felvettek 59,74 %-a (!) került be a felsőoktatásba. Tehát a hat év alatt növekedett az elit-középiskolákból a felsőoktatásba bejutók aránya, ugyanakkor 1991-ben a legkisebb felvételi arányt felmutató iskolák 20 %-ából (az érettségizők 18,57 %-ából) a felvettek 3,88 %-a (azaz minden 21. diák), 1996-ban a legkisebb felvételi arányt felmutató iskolák 20 %-ából (az érettségizők 17,00 %-ából) a felvettek 3,02 %-a (azaz minden 19. diák) nyert felvételt, amely azt jelenti, hogy a hat év alatt az iskolák leghátrányosabb helyzetű rétegében a hátrányok még inkább fokozódtak.

Hogyan oszlott meg a tudomány-, orvostudományi-, gazdaságtudományi- és művészeti egyetemekre felvettek száma a vizsgált két évben a középiskolák között? –

¹ A középiskolai munka néhány mutatója címmel, az MKM felkérésére készült tanulmány kivonata.